

ПРЕВОДИ

УДК: 321.01

Примљено: 18. априла 2010.

Прихваћено: 25. маја 2010.

Превод

Српска политичка мисао

број 2/2010.

год. 17. vol. 28.

стр. 383-391.

Хедли Бул

МЕЂУНАРОДНИ ПОРЕДАК

Извод из превода књиге „Анархично друштво“ Хедлија Була (Hedley Bull: 'Anarchical Society. A Study of Order in World Politics', 3rd Edition, Columbia University Press, New York, 2002, pp. 8-16)

Под међународним поретком подразумевам образац делатности који подржава основне или примарне циљеве друштва држава, или међународног друштва. Пре него што детаљније растумачим шта све замисао међународног поретка подразумева, припремићу терен назначивши шта подразумевам под државама, системом држава и друштвом држава, односно међународним друштвом.

Полазна тачка у међународним односима јесте постојање држава, или независних политичких заједница, од којих свака има власт и ужива сувереност у односу на одређени део Земљине површине и одређени сегмент људске популације. Са једне стране, државе уживају, у односу на ову територију и становништво, оно што се може назвати унутрашњим суверенитетом, а што подразумева супрематију над свим другим властима у оквиру те територије и становништва. Са друге стране, оне уживају оно што се може назвати спољашњим суверенитетом, а што не подразумева супрематију већ независност од спољашњих власти. За суверенитет држава, како унутрашњи, тако и спољашњи, може се рећи да постоји и на нормативном и на фактичком нивоу. Са једне стране, државе уживају право супрематије над властима у оквиру своје територије

и становништва и независности од спољашњих власти; но, с друге стране, оне заиста и упражњавају, у различитој мери, ту супрематију и независност у пракси. Независна политичка заједница која само тврди да има право на сувереност (или је од стране других одлучено да јој то право припада), а не може га уживати у пракси, није држава у правом смислу речи.

Независне политичке заједнице које јесу државе у овом смислу обухватају градове-државе, попут оних у античкој Грчкој и ренесансној Италији, као и модерне националне државе. Оне обухватају државе у којима је власт заснована на династичким и легитимистичким начелима, што је преовлађивало у Европи до Француске револуције, као и државе у којима се власт заснива на начелима народног и националног легитимитета, што преовлађује у Европи од тога доба. Оне обухватају вишенационалне државе, попут европских империја у деветнаестом веку, као и једнонационалне државе. Оне обухватају државе чија је територија расута у делове, попут прекоокеанских империјалних држава западне Европе, као и државе чија је територија јединствена географска целина.

Постојало је, међутим, много различитих независних политичких заједница током историје, које ипак нису биле државе у овом смислу. Германска племена током Средњег века, на пример, била су независне политичке заједнице, но, иако су њихови поглавари уживали супрематију над становништвом, нису је уживали на одређеној територији. Средњевијеквне западнохришћанске краљевине и кнежевине нису биле државе: нису имале унутрашњи суверенитет јер нису биле врховна власт над својом територијом и становништвом; истовремено, нису имале спољашњи суверенитет будући да нису биле независне у односу на Папу или, у неким случајевима, Светог римског цара. У деловима Африке, Аустралије и Океаније, пре европског упада, постојале су независне политичке заједнице, уједињене племенским и сродничким везама, у којима није постојала институција власти. Ентитети попут наведених не улазе у опсег „међународних односа“, уколико под овима подразумевамо (као што углавном чинимо) не односе народа, већ односе држава у ужем смислу. Односи таквих независних политичких заједница могу бити обухваћени широм теоријом односа *сила*, где би се односи држава посматрали као посебан случај, но, остају изван домена „међународних односа“ у ужем смислу.¹⁾

Систем држава (или међународни систем) настаје када две или више држава имају међусобне контакте и међусобни утицај на

1) За покушај посматрања међународних односа као посебан случај односа сила, види: Arthur Lee Burns, *Of Powers and their Politics: A Critique of Theoretical Approaches* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1968).

доношење одлука, у довољној мери да то проузрокује да се понашају – барем у извесној мери – као делови целине. Две или више држава могу, наравно, постојати а да притом не чине међународни систем у овом смислу: на пример, независне политичке заједнице које су постојале на америчком континенту пре Колумбовог путовања, нису твориле међународни систем заједно са онима које су постојале у Европи; независне политичке заједнице које су постојале у Кини током Доба ратујућих држава (око 481. – 221. године п.н.е.) нису твориле међународни систем са онима које су истовремено постојале у Грчкој и Средоземљу.

Но, када су државе у редовном међусобном контакту и када је, притом, њихово међуделовање довољно да свака држава приликом својих прорачуна узима у обзир понашање оне друге, тада можемо рећи да оне сачињавају систем. Интеракције међу државама могу бити непосредне – као када су две државе суседи, или такмаци за исти циљ, или сарадници у неком подухвату. Такође, њихове интеракције могу бити посредне – последице општења сваке од њих са трећом страном, или једноставно утицај који свака од њих има на систем као целину. Непал и Боливија нису ни суседи, ни такмаци, нити сарадници у заједничком подухвату (осим, можда, као чланови Уједињених нација). Али они утичу једно на друго путем ланца веза међу државама у којем обоје учествују. Међудржавне интеракције помоћу којих је дефинисан међународни систем могу имати облик сарадње, али такође и сукоба, или чак неутралности и индиферентности у односу на међусобне крајње циљеве. Интеракције могу постојати у широком обиму активности – политичких, војних, економских, социјалних – као што је данас случај, или само у једној или двама; може бити довољно да, како имплицира дефиниција међународног система Ремона Арона, независне политичке заједнице о којима је реч „одржавају редовне међусобне везе“ и „могу бити умешане у општи рат“.²⁾

Мартин Вајт је, класификујући различите врсте система држава, раздвајао оно што назива „међународним системом држава“ од „сизеренског система држава“.³⁾ Први је систем састављен од држава које су суверене у оном смислу у којем смо то овде дефинисали. Други је систем у коме једна држава стиче и одржава превласт над осталима. Односи Римског царства и његових вар-

2) Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations* (London: Weidenfield & Nicolson, 1966) p. 94. (Српско издање: Ремон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001, стр. 126)

3) Види Martin Wight, *Systems of States* (Leicester University Press and London School of Economics, 1977) ch. 1.

варских суседа осликавају концепт сизеренског система држава; као и Византије и њених мањих суседа, Абасидског Халифата и околних мањих сила, или односи империјалне Кине и потчињених јој држава. Претпоставља се да, у неким од система држава које Мартин Вајт назива „међународним“, у сваком тренутку обавезно постоји доминантна или хегемонска сила: систем градова-држава класичне Грчке, на пример, као и каснији систем хеленистичких краљевстава, сведочи о сталном надметању држава за позицију *хегемона*. Оно што раздваја „сизеренски систем држава“, попут оног Кине и њених вазала, од „међународног система држава“, у коме једна или друга држава у сваком тренутку ужива хегемонску моћ, јесте то што у првом једна сила ужива хегемонију која је трајна и, из практичних разлога, неупитна, док у другом хегемонија прелази са једне силе на другу и стални је предмет спора.

У смислу приступа који овде развијамо, само оно што Вајт назива „међународним системом држава“ заправо јесте систем држава. Међу независним политичким јединицама које творе „сизеренски систем држава“, попут оног Кине и њених вазала, само једна држава – држава сизерен – поседује сувереност, тако да недостаје један од главних услова за постојање система држава: постојање двеју или више суверених држава.

Друга разлика коју прави Мартин Вајт, јесте она између „примарних система држава“ и „секундарних система држава“.⁴⁾ Први се састоје од држава, док се други састоје од система држава, неретко сизеренских система држава. Као пример „секундарног система држава“, он наводи односе између Источног хришћанства, Западног хришћанства и Абасидског халифата током Средњег века, као и односе Египта, Хитита и Вавилона у добу Армана. Ова дистинкција могла би се показати корисном уколико би се икада покушала начинити општа историјска анализа политичке структуре света као целине – што је данас готово сасвим неистражено поље. Дистинкција нам не помаже нарочито уколико, као што овде чинимо, усмеримо своју пажњу стриктно на системе држава. Уколико сваки од система који сачињавају „секундарни систем држава“ обухвата мноштво држава, тада, уколико притом између једних и других држава постоји довољно веза и односа, ове државе творе „примарни систем држава“ као целину. Уколико, са друге стране, системи о којима је реч *не* обухватају државе – какав је, на пример, био случај са Западним хришћанством – тада су односи међу таквим системима од значаја за теорију светске политике, али не представљају системе држава као такве. У смислу приступа који

4) *Ibid.*

овде примењујемо, ваља узети у обзир само „примарне системе држава“.

Термин „међународни систем“ је у последње време доста по-модан међу проучаваоцима међународних односа, превасходно као последица радова Мортонa А. Каплана.⁵⁾ Капланова употреба овог термина није несагласна нашој, но оно по чему се Капланов рад разликује јесте покушај да се концепт система употреби за објашњење и предвиђање међународног понашања, посебно третирајући међународне системе као посебну врсту „система делања“.⁶⁾ Овде се не намерава ништа налик томе и термин се користи једино за означавање посебног вида међународне констелације.

Треба приметити, међутим, да је термин „систем држава“ имао дугу историју и подразумевао прилично различита значења док није дошао до садашњег. Чини се да је настао код Пуфендорфа, чија је расправа *De systematibus civitatum* објављена 1675.⁷⁾ Пуфендорф, ипак, није мислио на европски систем држава као целину, већ на поједине групе држава у оквиру тог система, које су биле суверене али истовремено повезане на начин да творе једно тело – попут немачких држава након Вестфалског мира. Док је термин „систем“ примењиван на Европске државе као целину од стране осамнаестовековних писаца попут Русоа и Нетелблата, тек су писци наполеоновске епохе попут Генца, Ансиона и Херена, заслужни за шире усвајање овог термина. У добу када је раст француске моћи претио да угрози систем држава и претвори га у универзално царство, ови писци су тежили да скрену пажњу на поштовање система, а такође и да покажу због чега га је важно очувати; они нису били само аналитичари система држава, већ и његови апологети и протагонисти. Од њихових дела, најважније је *Handbuch der Geschichte des Europäischen Staatensystems und seiner Kolonien*⁸⁾ А. Х. Л. Херена, први пут објављено 1809. Термин „систем држава“ се на енглеском језику први пут појавио у преводу овог дела, објављеном 1834., при чему је преводилац нагласио да термин „није строго енглески“.⁹⁾

5) Види посебно *System and Process in International Politics* (New York: Wiley, 1957).

6) Каплан дефинише систем делања као „скуп варијабли толико повезаних у супротности према свом окружењу, да унутрашње међусобне односе варијабли, као и спољашње односе скупа појединачних варијабли са групама спољашњих варијабли, одликује општива правилност понашања“: *Ibid.* p. 4.

7) За ово место захваљујем Мартину Вајту, *Systems of States*.

8) „Приручник историје европског државног система и његових колонија“, прим. прев.

9) Види А. Н. Л. Heeren, *A Manual of the History of the Political System of Europe and its Colonies*, Göttingen, 1809 (Oxford: Talboys, 1834) vol. I p. v.

За Херена, систем држава није био само констелација држава које имају одређени степен веза и односа, како је овде одређено. Подразумевао је много више од пуке међусобне узрочне повезаности повезаности извесних скупова варијабли, како Каплан дефинише „систем делања“.¹⁰⁾ Систем држава је за Херена био „савез неколико суседних држава, сличних обичаја, религије и степена друштвеног развоја, чврсто уједињених путем узајамних интереса.“¹¹⁾ Другим речима, он је сматрао да систем држава подразумева заједничке интересе и заједничке вредности, те да почива на заједничкој култури или цивилизацији. Осим тога, Херен је био свестан крхкости система држава, слободе његових чланова да делају како би очували систем или допустили његово уништење, онако како је Македонија уништила грчки систем градова-држава, и како је након тога систем хеленистичких држава који је наследио Александру империју заузврат био уништен од стране Рима. Заиста, Херен је у „Предговору“ своме првом и другом издању сматрао да је Наполеон, заправо, уништио европски систем држава, а да му он пише епитаф. Такво схватање система држава суштински се разликује од онога што се у овој студији сматра међународним системом и ближе је ономе што овде називам међународним друштвом.

Друштво држава (или међународно друштво) настаје када група држава, са свешћу о извесним заједничким интересима и заједничким вредностима, обликује друштво у том смислу што се државе сматрају везаним скупом заједничких правила у међусобним односима, и учествују у раду заједничких институција. Уколико државе данас сачињавају међународно друштво (а у којој мери то чине, питање је које обрађује следеће поглавље), то је стога што се, признајући одређене заједничке интересе и, можда, неке заједничке вредности, оне сматрају обавезаним одређеним правилима у међусобним односима, попут онога да се морају поштовати међусобна права на независност, да се морају поштовати склопљени споразуми и да се мора подвргавати одређеним ограничењима у употреби силе у међусобним односима. Истовремено, државе сарађују у деловању институција попут различитих процедура међународног права, дипломатског апарата и међународног организовања уопште, као и правила и обичаја ратовања.

Међународно друштво, у том смислу, претпоставља постојање међународног система, док може постојати међународни систем који није међународно друштво. Две или више држава, дру-

10) Види фусноту 11.

11) Heeren, *Manual*, pp. vii-vii.

гим речима, могу имати међусобне односе и међусобно деловати на начин да представљају нужне факторе у међусобним прорачунима, а да при томе нису свесне заједничких интереса и вредности, не подвргавају се заједничком скупу правила нити учествују у раду заједничких институција. Турска, Кина, Јапан, Кореја и Сијам, на пример, припадали су међународном систему под европском доминацијом пре него што су постале део међународног друштва под европском доминацијом. Другим речима, биле су у додиру са европским силама и у значајној мери међусобно деловале са њима у области рата и трговине, пре него што је ово довело до прихватања заједничких интереса и вредности, међусобног посматрања као субјеката подвргнутих истом скупу правила и сарадника у раду заједничких институција. Турска је чинила део међународног система под европском доминацијом од времена његове појаве у шеснаестом веку, учествујући у ратовима и савезима као део система. Па ипак су, током прва три столећа ових односа, обе стране изричито порицале да европске силе и Турска имају ма какве заједничке интересе и вредности; сматрало се, на обема странама, да међусобно закључени споразуми нису обавезујући, а није било ни заједничких институција, попут оних које су уједињавале европске силе, у чијем деловању би се сарађивало. Турска није била прихваћена као члан међународног друштва од стране европских држава све до Париског уговора 1856., којим је окончан Кримски рат, а можда није постигла пуну једнакост права у оквиру међународног друштва све до Уговора у Лозани 1923.

На исти начин су Персија и Картагина представљале део истог међународног система као и класични грчки градови-државе, али нису биле део грчког међународног друштва. Другим речима, Персија је (а у мањој мери, и Картагина) општила са грчким градовима-државама и увек је била кључни фактор стратешког уједначавања, било као спољашња претња против које су грчки градови-државе могли да се удружују, или као сила која је у стању да интервенише приликом њихових међусобних сукоба. Али, Персија је од стране Грка била доживљавана као варварска сила; није делила заједничке грчке вредности, попут грчког језика, панхеленских игара или тражења савета у Делфском пророчишту; није била подвргнута правилима која су од грчких градова-држава захтевала да ограниче међусобне сукобе; такође, није учествовала у *амфиктионичким савезима* у којима се одвијала институционална сарадња међу Грцима, као ни у дипломатској установи *проксена*.

Када су државе, као у случају сусрета европских и неевропских држава од шеснаестог до краја деветнаестог века, учесници у

јединственом међународном систему, али не и чланови јединственог међународног друштва, може постојати комуникација, размена изасланика или гласника и споразума – не само о трговини, већ и о рату, миру и савезима. Но, ови облици општења, сами по себи, не говоре да постоји међународно друштво. Могу се одржавати комуникације, размењивати изасланици и склапати споразуми, а да при томе не постоји свест о заједничким интересима и вредностима које би тој размени обезбедиле чврстину и изгледе трајности; да нема свести о постојању правила која одређују како ће се општење одвијати; и да не постоје покушаји заинтересованих страна да сарађују у институцијама у чијем опстанку имају интерес. Када су Кортес и Пизаро преговарали са краљевима Астека и Инка, када је Џорџ III послао Лорда Макартнија у Пекинг, или када су представници Краљице Викторије склапали споразуме са маварским поглавицама, Султаном Сокота или Кабаком Буганде, то је надилазило оквирама ма какве заједничке замисли о међународном друштву чији би припадници на обема странама били чланови са сличним правима и дужностима.

Није увек лако утврдити да ли су ове карактеристичне одлике међународног друштва присутне у међународном систему: будући да између система који је, очигледно, и међународно друштво и система који очигледно није друштво, постоје случајеви у којима је свест о заједничким интересима привремена и у зачетку; у којима су спозната заједничка правила магловита и непрецизна, те постоји сумња у то да се уопште могу назвати правилима; или у којима су заједничке институције – које се односе на дипломатски апарат или ограничења у рату – нејесно изражене и неразвијене. Ако о савременом међународном друштву поставимо питања „Када је настало?“ или „Какво му је било географско одређење?“, сместа ћемо се запетљати у компликоване проблеме трагања за границама.

Међутим, неки међународни системи су, извесно, исто тако били и међународна друштва. Главни примери су класично-грчки систем градова-држава; међународни систем који су чинила хеленистичка краљевства у периоду између распада Александровог царства и римског освајања; међународни систем Кине током Доба ратујућих држава; систем држава древне Индије; и модерни систем држава, који је настао у Европи а данас се простире широм света.

Заједничка одлика ових историјских међународних друштава је то што су сва заснована на заједничкој култури или цивилизацији, или барем неким елементима такве цивилизације: заједничком језику, заједничкој епистемологији и разумевању свемира, заједничкој религији, заједничком моралном кодексу, заједничкој

естетској или уметничкој традицији. Разумно је претпоставити да такви елементи заједничке цивилизације, уколико чине темељ међународног друштва, олакшавају његово функционисање на два начина. Са једне стране, они олакшавају комуницирање, међусобно разумевање и обавештеност држава, олакшавајући на тај начин одређивање заједничких правила и развој заједничких институција. Са друге стране, они могу оснажити свест о заједничким интересима, што подстиче државе да прихвате заједничка правила и институције са смислом за заједничке вредности. На ово питање ћемо се вратити када, касније у студији, будемо разматрали тврдњу да глобално међународно друштво двадесетог века, за разлику од хришћанског међународног друштва шеснаестог и седамнаестог века, или европског међународног друштва осамнаестог и деветнаестог века, не поседује никакву сличну заједничку културу или цивилизацију.

Превод: Младен Лишанин